

Özgün Makale

Antik Dönem Dini Merkezlerin İşlevleri Hakkında Düşünceler- Kolophon Metroon'u Örneği¹

Some Notions on the Functions of Ancient Sanctuaries- The Kolophon Metroon Case Study

Christine BRUNS-ÖZGAN²

Öz

Kolophon Metroon'u birçok açıdan dikkat çekmektedir. Batı Anadolu'nun en büyük Kybele-Meter kutsal alanı unvanına adaydır. Alan birden fazla, dik yamaçlı terasa yayılmaktadır ve çoğu Kybele kutsal alanlarında görmeye alışık olduğumuz aksine, kent sınırlarının içerisine konumlandırılmıştır. Yakınında idari ve ticaret merkezi olan agora bulunmaktadır. Bu konum, Atina agorasındaki Metroon'u akla getirmektedir. Her ikisi de arşiv işlevi görmüştür. Kolophon Metroonunun ana terasında, yan yana dizilmiş küçük mekânlar buranın ayrıca depo işlevi gördüğünü de göstermektedir; dolayısıyla Kurul Kalesi'ndeki Kybele kutsal alanı da benzer bir örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra, eski kazı buluntularından, Metroon'da tekstil üretildiği anlaşılmaktadır. Yani bu durum, kutsal alanın sadece dinsel değil, ayrıca kapsamlı ekonomik faaliyetlerin de gerçekleştirildiği birden fazla işlevi bulunduğunun kanıtıdır.

Anahtar Kelimeler: İonya Bölgesi, Kybele, Meter Antaia, Arşiv, Depo, Tekstil Üretimi.

Abstract

The Metroon at Kolophon has some remarkable aspects. It is one of the largest Kybele- Meter sanctuary of West Anatolia. Spread- on terrasses on a steep slope, it is located within the city boundaries, very near to the administrative and economic centre, the agora. Within this location, it resembles the Metroon on the agora in Athens. Both Metroa served as town archives. Besides this, the Metroon at Kolophon probably had the function as a depot as can be supposed due to the small chambers lined up side by side on the main terrasse. For example, the Kybele sanctuary at Kurul Kalesi had the same task. In addition to all these features, findings of the old excavations let us suppose that the Metroon was very likely the place of textile production for the city. This means that this sancturay had not only religious but also commercial functions.

Keywords: Clonia, Kybele, Meter Antaia, Archives, Depots, Textile Production.

¹ Makale başvuru tarihi: 19.03.2019. Makale kabul tarihi: 26.03.2019.

² Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, christine.ozgan@msgsu.edu.tr.

ORCID No: 0000-0003-1887-2328.

Antik dönemde dini merkezlerin farklı amaçlarla kullanıldıkları bilinmektedir. Kanlı veya kansız gerçekleştirilen esas dini törenlerin yanı sıra, spor yarışmaları (örneğin Olympia, Delphi vb.), tiyatro oyun yarışmaları (Dionysos adına) ve kehanet faaliyetlerinin de olduğu (Tanrı Apollon'un bir nevi danışmanlığı) genel bilgiler arasında yer almaktadır. Ancak, dini merkezlerin ekonomik işlevler de gerçekleştirdiklerini unutmamak gerekmektedir. Çoğu tapınak âdeta bir finans merkezi olarak da kullanılmıştır (geniş bilgi için bkz. Rostovtzeff, 1984, s.1028). Yüksek miktarda bağışlar, kıymetli hediyeler ve vergiler tapınağın kasasında muhafaza edilip kredi şeklinde veya arsaların kirası olarak ekonomik dolaşıma katkıda bulunmuşlardır. Ancak merkezlerin ekonomik işlevlerinin bununla bitmediği görülmektedir. Bu çalışmada, Kolophon Metroon'u ışığında dini merkezlerin diğer ekonomik faaliyetlerinden bahsedilmektedir.

Kolophon'un Coğrafyası ve Kısa Tarihi

Kolophon antik kenti İzmir ili, Menderes ilçesi, Değirmendere ve Çamönü köyleri arasında yer almaktadır. Kolophon, çevresindeki sulak araziler; Kuzey Batıda Antik Kalaon (Tahtalı Çay, günümüzde bir barajda toplanmış), kuzeyde geniş Menderes Ovası ve güneyde Hales (Traça Çayı) Irmağı deltası ile konumu açısından oldukça elverişli bir noktada bulunmaktadır. Antik Smyrna (modern İzmir) kentini güneye liman şehri Notion ve Ephesos'a bağlayan en kısa güzergâh Kolophon üzerinden geçmektedir. Antik kent, verimli ovaya egemen, su kaynakları açısından zengin tepelik arazi üzerinde yer almaktadır. Kentin alanı, kuzeyde Değirmendere Çayı, güneyde Çamönü Çayı ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca, antik kentin ortasından ise Kabaklı Dere Çayı ve Kuru Çay akmaktadır.

Kent birbirine komşu tepeler ve aralarındaki düzlük alanı kapsar şekilde konumlanmıştır. Bunlar, asıl kentin üzerinde yer aldığı güneybatıdaki en büyük yükselti olan, aynı zamanda kutsal alanların da yer aldığı Akropolis Tepesi, güneyde Sivridağ'ın yamaçları, doğusunda Ambarkaya Tepesi, kuzeyde Halil Ağa ve Kalabacık Tepeleridir. (Holland, 1944, ss. 91-93; Bruns-Özgan ve diğerleri, 2011, s. 201 vd.; Özgan ve diğerleri, 2012, ss. 264-266; Bruns-Özgan, 2017, ss. 103-104).

Kent Tarihi

Kentin çevresinde, 2 km kuzeyde bulunan Tahtalı Barajı'nın yanında yükselen Bakla Tepe'de Kalkolitik ve Tunç Çağı'na ait kalıntılar, bölgedeki erken dönem yerleşimlerin varlıklarını göstermektedir. 2010 yılında bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırma kampanyası sırasında ele geçen bir taş bıçak nedeniyle, daha sonra "Kolophon" olarak bilinecek kentin alanında büyük olasılıkla Taş Devrine ait bir yerleşimin bulunduğunu söylemek mümkün olmuştur (Holland, 1944, ss. 91-93; Özgan ve diğerleri, 2012, ss. 266-268, ss. 273-274).

1922 yılındaki kazılar sırasında açığa çıkarılan mezar buluntuları da şehrin Geç Tunç Çağı'nda (yaklaşık MÖ 1500-1150) bir yerleşim olduğunu göstermektedir. İon yerleşiminin başlangıcı keramik buluntulara dayandırılarak Geometrik Dönem olarak belirlenmiştir (muhtemelen MÖ 9. veya 8. yüzyılda). En geç Arkaik Dönem'de Kolophon adıyla 12 İon kent birliğinin üyesi olmuştur ve kaynaklara göre birliğinin en büyük ve zengin kentidir. Diğer 11 İonya kentinin aksine bir tek Kolophon geleneğe aykırı olarak bir liman kenti olarak değil, deniz kıyısına 15 km uzaklıkta bir kara kenti olarak kurulmuştur (veya bulunmuştur). Kentin bu konumu da şüphesiz sonraki tarihsel gelişmelerini etkilemiştir. Kolophon, MÖ 7. yüzyılda İonya kentleri olan Ephesos ve Smyrna gibi Lydia krallarının hâkimiyetine girmiştir (Hdt. I, 15). Kolophon vatandaşı olan

ünlü doğa felsefecisi Ksenophanes, hemşerilerinin lüks elbiseleri ve parfüm sıkma adetleri ile Lydialılar'ı taklit ettiklerini eleştirmiştir. Dönemin gelir kaynakları olarak at yetiştirme çiftlikleri ile meşhur olan Kolophon, çam ağaçlarından elde edilen ve hâlâ çeşitli sanayilerde kullanılan “kolophonium” reçinesi ihraç etmiştir.

MÖ 546 yılından sonra Persler Lydia krallığını çökertip diğer Batı Anadolu kentlerinde olduğu gibi Kolophon'a da el koymuşlardır. Fakat bu kent için olumsuz bir durum yaratmamış; tam aksine yeni zengin bir ticaret döneminin başlangıcı olmuştur. Bu durum, Kolophon'un kaliteli sikke darp etmeye başlamasından anlaşılmaktadır. (Milne, 1941, ss. 4-5 ve 10-11, 33 vd.). Antik kaynaklara göre (Thuk. III, 34) MÖ 5. yüzyılda da kentte İonya'ya dönük bir yaklaşım değil, aksine Perslere yakın bir siyaset izlendiği gözlenebilir; bu durum daha önce bahsedilen kentin coğrafi konumundan kaynaklanmış olabilir. Mimari yapılar ile sikkelerin verdiği bilgilere göre Kolophon MÖ 4. yüzyılda geniş bir ticaret ağına sahip büyük ve görkemli bir kenttir. Geniş bir konut alanı olan Akropolis'in kuzey, doğu ve güney yamaçlarında yayılmıştır. İdare merkezi olan agora terası büyütülmüş ve Ana Tanrıça'nın kutsal alanı (Metroon) bugün görülen şeklini almıştır. Ancak Makedon kralı Büyük İskender'in seferleri ve ani ölümünün ardından (MÖ 323) kentte durumlar karışmış, İskender'in varisleri (Diadokhlar) Batı Anadolu'yu paylaşmak için sürekli savaşmışlar ve kentleri müttefik olarak kendi taraflarına çekmeye çalışmışlar veya kullanmışlardır. Bu bağlamda Kolophon'un Metroon'unda bulunan bir yazıt büyük önem taşımaktadır. MÖ 311-306 yıllarına tarihlenen bu yazıtta göre kentin zengin yurttaşları ve yabancı ticaret ortakları “eski” ile “yeni” şehri yeni bir sur duvarı ile birleştirmişlerdir (Meritt, 1935, s. 359 vd.; Vacante, 2015, s. 554 vd.). Ancak, yine kaynaklardan anlaşıldığı üzere bu yeni ve kısmen günümüze kadar korunan surlar yeterince güçlü değildir. MÖ 302 yılında, Makedon general Demetrios'a karşı Batı Anadolu'ya el koymak isteyen Trakya bölgesi kralı Lysimakhos, Kolophon'u ele geçirip (Diod. Sic. XX 107, 4-5; Vacante, 2015, s. 551 vd.) ardından nüfusun bir kısmını daha önce kendi tarafından fethedilen ve yeniden düzenlenen Ephesos kentine taşınmaya zorlamıştır.

Buna karşın bu durum Kolophon'un tamamen boşaltılmış ve terk edilmiş olması anlamına gelmemektedir. 1922 yılı kazılarında Metroon'da bulunan yazıt ve sikkeler (Meritt, 1935, ss. 380-381 no. VI vd.; Holland, 1944, s. 94) kentte yaşantının MÖ 3. yüzyılda devam ettiğinin kanıtıdır. Gün ışığına çıkartılan çok sayıda Suriye (Seleukid) Kralı II. Antiokhos (MÖ 261-241) Dönem'i sikkelerinden, Kolophon'un Kurupedion Savaşı'ndan (MÖ 281) sonra Seleukid Krallığı'nın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tahtalı Barajı kurtarma kazısı sırasında yapılan çalışmalar, özellikle batı ve kuzeybatı yönlerinde, ovaya doğru, Roma Dönemi'ne tarihlenen pek çok küçük yerleşim, çiftlik, nekropolis ve hamam kalıntısını gün ışığına çıkartmıştır. Köy bahçelerinden birinde sergilenen Roma Dönemi'ne ait bazı mimari parçalar kentin varlığının muhtemelen Geç Antik Dönem'e kadar devam ettiğini düşündürmektedir.

Meter Antaia Kutsal Alanı (Metroon) (Resim 1-8, Plan 1)

Batı Anadolu'daki en büyük Kybele kutsal alanlarından biri olma özelliğine sahip Metroon (diğer örnekler için bkz. Bruns-Özgan, 2017, s. 107 vd.; Wiemer ve Kah, 2011, s. 25 vd.), ova yerleşiminin bir bölümü ile akropolisin arasında konumlanan en az iki uzun terastan oluşmaktadır. Alan, oldukça eğimli bir yamaç üzerinde konumlanmaktadır. Doğal eğimi %40'a kadar varmaktadır; bu da yaklaşık 246-234 = 12 metreyi bulan bir kot farkı demektir. En üst teras yaklaşık 40 m x 100 m ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta ve bir yapı kompleksi oluşturmaktadır.

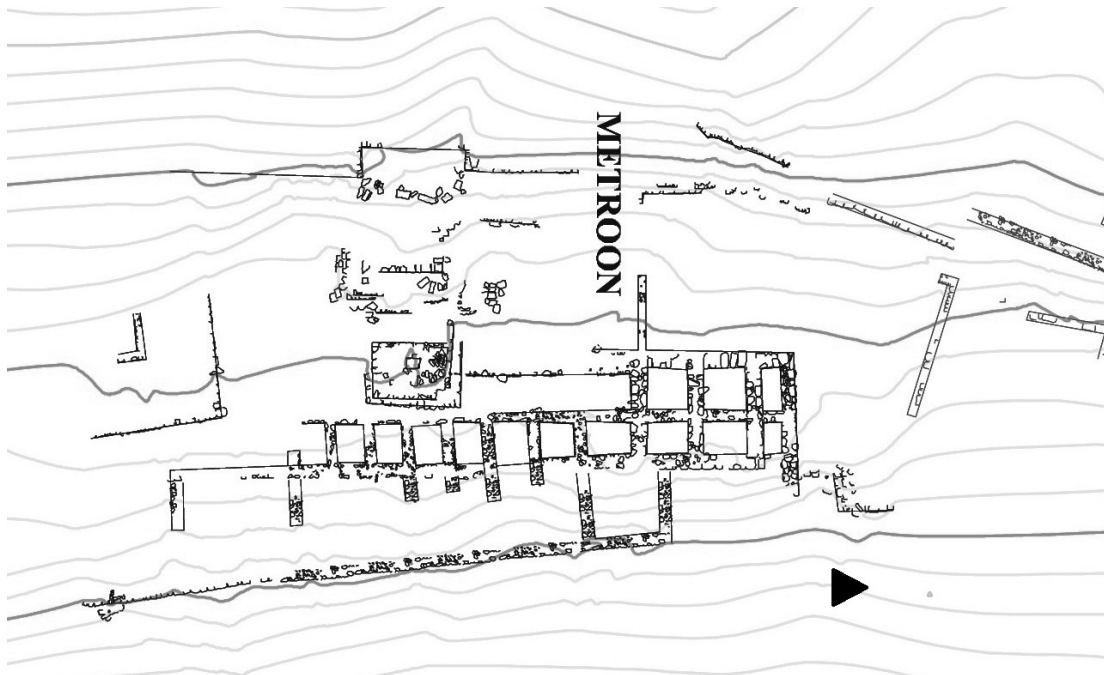
Resim 1: Metroon Batı Temenos duvarı (Kolophon Yüzev Araştırması arşivi).

Resim 2: Batıdaki nişli duvar (Kolophon Yüzev Araştırması arşivi).

Resim 3: Büyük basamaklı altarn kalıntıları (Kolophon Yüzev Araştırması arşivi).

Resim 4: Altındaki küçük sunak (Kolophon Yüzev Araştırması arşivi).

Plan 1

Alan batıda yamaca karşı, batı sınırını da oluşturan bir teras duvarı ile sınırlandırılmıştır ki bu da aynı zamanda yamacın da istinat duvarıdır (Resim 1). Duvar, hem polygonal hem isodom tekniğiyle birleştirilen farklı ebatlarda gri kireç taşı bloklardan oluşmaktadır. Bu duvarının en çarpıcı özelliği, güney kısmında bulunan 8,5 m genişliğinde ve 2 m derinlikte olan bir “niş” yani duvarın içinde oluşturulan bir “Rücksprung” dur (Resim 2).

Alan içerisinde nişli bölümün aksında, doğu-batı doğrultusunda uzanmış farklı seviyelerde, biri büyük, diğer daha küçük iki ayrı basamaklı kaide yapısı bulunmaktadır. Nişin hemen önünde yer alan büyük yapı 10 x 10 metre (Resim 3), aşağısında yer alan küçük yapı ise yaklaşık 5,5 x 7 metre ebatlarındadır (Resim 4). Yapı malzemesi olarak kireç taşı ve konglomera bloklar kullanılmıştır.

Bu basamaklı büyük podyum veya kaide-ler Batı Anadolu'nun (örneğin Pergamon) ve Phrygia bölgesinin Kybele kutsal alanlarında bulunan basamaklı sunaklara benzemektedir (Özgan ve diğerleri, 2013, s. 196 vd.; Bruns-Özgan, 2018, baskıda). Zaten 1922 yılında kazıları yapan Amerikalı heyetin bulduğu birkaç yazıtta da dayandırılarak, Kolophon'daki bu alanın Kybele'nin bir başka adı olan Meter Antaia'nın kutsal alanı yani Metroon olduğu anlaşılmıştır (Meritt, 1935, s. 377 vd. nos. III-IV).

Üst terasının doğu sınırı boyunca devam eden uzun bir veya çift sıra bitişik mekân temelleri göze çarpmaktadır (plan.1, res.5 ; Bruns-Özgan, 2017, s. 107). Ortalama 2,50x2,50 metre boyutlarında, yaklaşık toplam sayıları olasılıkla 20 ile 30 arasındadır (14 tanesi mevcuttur). En çarpıcı özellikleri temellerin kalınlığıdır. Harçsız büyük blok taşlar kullandığı bazı temel duvarların kalınlığı mekânların küçüklüğüne karşın 1,50 m'ye ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra, temel duvarları 40 ile 50 cm arasında olup hemen hemen aynı yüksekliktedirler (Resim 6 ve 7). Bu durum, mekânların temellerinin taştan, üzerindeki duvarların ise organik bir malzemeden, muhtemelen kerpiçten yapıldığı göstermektedir. Mekânların veya temellerin diğer önemli bir özelliği, girişlerinin olmamasıdır. Anlaşılan odalara yukarıdan, muhtemelen bir merdiven ile girilmektedir. Dolayısıyla birbirine yakın boyutlarıyla yan yana dizili bu küçük fakat kalın duvarlarla korunan odacıkların işlevi sorgulanmalıdır.

Resim 5: Küçük mekânların temelleri (Kolophon Yüzey Araştırması arşivi).

Resim 6: Metroon mekânların bir temel örneği (Kolophon Yüzey Araştırması arşivi).

Resim 7: Metroon mekânların bir temel örneği (Kolophon Yüzey Araştırması arşivi).

Resim 8: Metroon Doğu temenos duvarı (Kolophon Yüzey Araştırması arşivi).

Bu uzun terasın doğusunda, yine yamaç eğim yapmakta ve üstteki yapı kompleksi orada bir alt kotta bulunan başka bir duvar ile desteklenmektedir (Resim 8). Bu istinat duvarı alanının en sağlam yapısıdır ve yer yer 2-3 m yükseklikte ayakta koruna gelmektedir. Farklı boyutlarda olan bu ara alanda belirli aralıklarda kısa dikey istinat duvarları görünmektedir.

Metroon alanını doğuda sınırlayan teras duvarının kuzey kenarında, rampa şeklinde 3 m genişliğinde bir giriş vardır. Bu girişin yanlarında geniş destek duvarları bulunmaktadır. Temenos alanı kuzeyde rektogonal bloklardan oluşan bir duvarla sınırlandırılmıştır. Duvar teknikleri tarihleme konusunda bir ipucu vermektedir. Kısmen polygonal kısmen de kaba kesilmiş, büyük kireç taşı bloklardan oluşan duvarlar, yer yer blokların birbirine oturtulması için profillendirilmeleri ve köşe bloklarında tüm kenar boyunca dikey bir hat oluşturan profil kesimleri ile MÖ erken 4. yüzyıla tarihlenen Troas'daki Neandria örneğiyle örtüşmektedir (Bruns-Özgan, 2018, baskıda). Polygonal duvarlar ve kıvrangıç şeklindeki dübelleri Klasik Dönem'in daha erken safhalarına işaret ediyor olabilir. Dolayısıyla Metroon'da incelenen bu duvarları, MÖ geç 5.yüzyıla veya erken 4. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Teraslar üzerine kurulu Metroon kutsal alanında yer alan ve yukarıda bahsi geçen büyük niş ile onun aksında ve önünde uzanan sunakların, kutsal alanın en önemli ve dikkat çekici tesisleri olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Bu basamaklı taşan örülmüş sunakların bir başka örneği yoktur. Batı Anadolu'da hemen hemen her kentte Kybele'ye (Meter'e) ait bir kutsal alan bulunmaktadır (Wiemer-Kah, 2011, s. 25 vd. *passim*; Bruns-Özgan, 2017, s. 107). Ancak onlar genellikle kayaya oyulmuş küçük nişlerden oluşmaktadırlar. Pergamon ise birkaç farklı boyutta ve şekilde-

ki Kybele kutsal alanı ile âdeta bir merkez olmuştur (Radt, 1978; Agelidis, 2011; Ateş, 2014; kent sınırların içinde örnekler: Pirson ve diğerleri, 2015)³. Fakat Kolophon'daki Metroon genişliği ile dikkat çekmektedir ve muhtemelen Batı Anadolu'nun en büyük Kybele kutsal alanı olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, bahsedilen örneklerden farklı olarak, Kolophon Metroon'u antik kentin içinde bulunmaktadır. Öte yandan bu özelliğiyle başka Metroonlar'a benzemektedir ki onlar da batıda, yani Hellas'ta bulunmaktadır (örneğin Atina'da) (Camp, 1989, s. 101 vd. 202-203; Bruns-Özgan, 2017, s. 109).

Sonuç olarak, Kolophon Metroon'u birçok özelliği ile dikkat çekmektedir. Kent sınırların içinde, dik teraslarda ve idari merkeze (agoraya) yakın bir yerde bulunmaktadır. Yapılar arasında basamaklı iki büyük sunak ve kalın duvarlı küçük ve paralel dizilmiş mekanlar göze çarpmaktadır.

Metroon'un İşlevi

Yukarıda bahsi geçen bu küçük ve sıra dışı mekânların, doğu kültürlerine özgü saray mimarisinde karşımıza çıkan depolama alanları ile benzer olduğunu ve aynı amaçla kullanım görmüş olabileceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu varsayım, Metroon'un aynı zamanda arşiv vasfına sahip olduğunun bilinmesiyle de desteklenebilmektedir.

Depolama işlevi fikrini destekleyen bazı örnekler mevcuttur. İlk olarak Karadeniz bölgesinde Ordu yakınlarındaki Kurul Kalesi'nde son yıllarda yapılan kazılarda ortaya çıkan Kybele kutsal alanı örnek olarak gösterilebilir (Şenyurt ve Akçay, 2016; Şenyurt ve Akçay 2017) Kalenin konumu şüphesiz bu işlev için gayet uygundu. Benzer bir durum Kolophon Metroon'u için de geçerlidir; yamaçta, ulaşılması kolay olmayan ve etrafı kalın savunma duvarlarıyla çevrilen Metroon terasları âdeta bir kale gibi kentin içinde yer alıyordu. Kurul örneği ışığında, Kybele veya Meter kutsal alanlarının muhtemelen kentin gıda/tahıl deposu olarak kullanıldıkları düşünmek yanlış olmayacağı gibi, tapınakların banka işlevi yaptıkları da bilinmektedir (Rostovtzeff, 1984, s. 1028 vd). Tapınak personeli bağışlanan hazineleri ve çeşitli malzemeleri de (canlı hayvanlar gibi) yönetmekteydiler.

Kolophon'daki Metroon'un ayrıca arşiv işlevi gördüğü, yani önemli yazılı belgelerinin saklama yeri olduğu, yazıtlardaki ibarelerden açıkça anlaşılmaktadır. Yazıtlarda "bu stel Meter Antaia kutsal alanına dikilecektir" ibaresi geçmektedir (Meritt, 1935, s. 377 vd. nos. III-IV; Bruns-Özgan, 2017, s. 109). Aynı durum başka Metroon'larda da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Atina'daki Metroon'un da arşiv olarak kullanıldığı bilinmektedir (Shear, 1995; Miller, 1995; Vössing, 1996, ss. 1023-1024). Hellas'ın diğer bir bölgesinde, Teselya Demetrias kentinde de Meter kutsal alanına antlaşma metinleri taşıyan steller dikildiğini bilinmektedir (Kravaritou, 2011, s. 33, tablo 2, Nos. 29-31).

Başka kutsal alanlar da arşiv olarak kullanılmıştır; Miletos'taki Apollon Delphinion Tapınağı veya kutsal alanı diğer bir örnektir (Kleiner, 1968, ss. 15-35). Antik kentin çok sayıda yazıtları o alanda bulunmuştur. Tanrı Apollon Miletos'un en önemli tanrılardandır, hatta kentin baş tanrısı olarak tanımlanabilir. Priene'de ise kentin ana tanrıçası Athena'nın tapınağındaki ante duvarlarına belgelerin metinleri yazılmıştır (Wiemer-Kah, 2011, s. 15; Pessinus'daki Kybele Tapınağı örneği: Sherwin-White, 1985, s. 74 vd.; Babil ve Suriye örnekleri için bkz. Rostovtzeff, 1984, s. 403). Bunlar sadece birkaç örnektir ve Meter Antaia'nın Kolophon'daki önemini göstermektedir. Olasılıkla kent arşivleri bir kentin en önemli tanrısına teslim edilirdi. Bu durum da Meter Antaia'nın Kolophon'daki rolüne bir ışık tutmaktadır.

³ Bu kaynak için Gamze Polat'a teşekkür ederim.

Kolophon Metroon'un olası diğer bir işlevi de eski ve şimdi kayıp olan kazı buluntularından anlaşılmaktadır. 1922 ve 1925 yıllarında Amerikalıların gerçekleştirdiği kazılar sırasında çok sayıda ele geçen çatı kiremitleri ve duvarların dibindeki renkli sıva parçaları, nişin önündeki alanın büyük bir kısmının bir çatı ile örtüldüğünü göstermektedir. Eskiden kapalı olan bu alanın içinde pithos ve kemiklerin yanı sıra çok sayıda ağırşak bulunmuştur. Bu tür buluntular çoğunlukla kadınlardan sorumlu tanrıçaların, mesela Demeter ve Artemis'in kutsal alanlarında ortaya çıkmıştır ve genellikle adak hediyesi olarak yorumlanmaktadır (Schipporeit, 2013, s. 221 vd.; Pirson ve diğerleri, 2015, s. 287). Ancak Kolophon'da bulunan ağırşakların sayılarının fazla olmasından dolayı başka bir durum da akla gelmektedir ve Kolophon Metroon'u olasılıkla kumaş üretim yeri olabilir.

Kutsal alanlar veya tapınakların tekstil üretim yerleri olduğuna dair bazı ipuçları mevcuttur. Antik dönem tekstil üretimi genel olarak son yıllarda ilgi çekmeye başlamıştır. Kumaşın en azından Hellenistik Dönem'e kadar özel ihtiyaçlar için evlerde kadınlar tarafından dokunduğuna yakın zamanlara kadar (1980li yıllarına kadar) inanılmaktaydı (Bieber, 1973, ss. 426-429; Reuthner, 2006, s. 73)⁴ Ancak, bu düşünce pek mantıklı değildir ve yeni araştırmalar zaten farklı bir tablo çizmektedir. Bunun nedeni, hem antik kaynaklardan Erken Hellenistik Dönem'de gelişmiş ve iyi organize edilmiş üretim yerlerinin varlığının öğrenilmesi, hem de arkeolojik kanıtlarla ortaya çıkartılmasıdır ve nihayet doğru yorumlanabilmektedir.

Gelişmiş bir tekstil üretimi Suriye'de Neolitik Çağ için bile bilinmektedir (Alfaro Giner, 2012; Baccelli, 2017, s. 35 vd). Yün gibi bir ham madde, farklı kalitede olmasa da, her yerde bulunuyordu; ona karşın pamuk ve keten gibi ince ve kıymetli malzemelerin iklim açısından daha elverişli ülkelerden Anadolu'ya (ve Hellas'a) ithal edilmesi gerekiyordu (Hdt. I, 106; Rostovtzeff, 1984, s. 981 vd.; Baccelli, 2017, s. 35 vd; Wilkinson, 2018).⁵ MÖ ikinci bin yıldan beri Hindistan'dan Mısır üzerinden gerçekleştiren pamuk ve keten ticareti yazılı kaynaklarda belgelenmiş durumdadır (Baccelli, 2017, s.41 vd.).⁶ Mısır'daki görsellerde erkek ve kadın figürleri genellikle ince kıvrımlı elbiseler giyinmektedir ve bunlar şüphesiz pamuk veya ketenden üretilmiştir. Belli ki, bu kadar yüksek miktarda dokunan kıymetli elbiseler ve diğer kumaşlar – mummyalar için de ihtiyacı vardı!- özel evlerde değil, aksine ancak bir organizasyon gerektiren bir ortamda üretilebilirdi. Buna kanıt olarak daha geç dönem kaynakları gösterilebilir, zira erken Hellenistik Dönem Mısır kaynakları, bize keten üretiminin tapınaklarda ve saray gözetiminde gerçekleştirildiğini anlatmaktadır (Rostovtzeff, 1984, s. 239 vd.).⁷

MÖ ikinci bin yıla tarihlenen Orta Asur Dönemi metinlerinden de anlaşıldığı üzere, tekstil üretimi saray ve tapınak personelinin gözetiminde yapılmaktaydı (Baccelli, 2017, s. 353). Metinlerin verdiği bilgilere göre üretim sürecine çoğunlukla erkek ve kadın yabancı işçiler dâhil edilmişti.

Bu bağlamda özellikle Gordion Sarayı önemli bir rol oynamaktadır. Orada tekstil üretim ile ilgili sansasyon niteliğinde buluntular gün ışığına çıkmıştır ve söz konusu bu buluntular MÖ 8. yüzyıldan beri Frigler'in kapsamlı bir tekstil üretimi gerçekleştirdiklerini göstermektedir (Sams, 2000, s. 1152; Burke, 2005)⁸

Gordion İç Kalesi'nde, saray bölgesinin hemen yanı sıra geniş ve sıkı organize edilmiş geniş bir tekstil atölyesinin kalıntıları tespit edilmiştir. Kalenin planında (Sams, 2000, s. 1150 fig.1; Bur-

⁴ Antik dönem giysisi uzmanı M. Bieber bile Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar organize dokuma atölyeleri olmadığına inanmaktaydı.

⁵ Çatalhöyük'te bulunan keten kumaşların ithal mi olduğu yoksa orada mı üretildikleri bilinmemektedir.

⁶ Arabistan Yarımadası'ndaki pamuk üretimi ve ticareti için bkz. Bouchaud ve diğerleri, 2011.

⁷ Şüphesiz Ptolemaios kralları eski bir geleneği sürdürmüşlerdi (Hellenistik Dönem öncesi için: Jannssen, 2000.

⁸ Kaynak için Kenan Eren'e teşekkür ederim.

ke, 2005, s. 70, fig. 6-1) yanyana dizilmiş bir sıra megaron şeklinde yapı gözükmektedir. Burası saray alanı olarak yorumlanabilmektedir, zira buluntular arasında lüks malzemeler – kumaş kalıntıları dâhil- dikkat çekmektedir. Bu megaron’ların hemen batısında ve onlarla sırt sırta uzun bir sıra, yine yan yana paralel dizilmiş benzer megaron tipi yapılar bulunmaktadır. Bu yapıların içinde çok sayıda ve yığın şeklinde ağırşak, tezgah ağırlığı ve tarak gibi tekstil üretim için kullanılan başka aletler de bulunmuştur. Ayrıca batı ve güneyde bir teras üzerinde başka atölyeler de tespit edilmiştir. Bazı ağırşaklar metal iğne ve bıçaklar ile birlikte bir kaba yerleştirilmiş şekilde bulunmuştur. Bunlar büyük ihtimalle işçilerin bireysel donanımı idi. Burası hiç şüphesiz geniş bir sanayi alanıydı (Burke, 2005, s. 71, fig.6-2).

Kolophon Metroonu’nda olduğu gibi Gordion dokuma atölyelerinde de ocaklar ve değişik gıda üretimi için gerekli olan tezgahlar bulunmuştur. Buluntular arasında değirmen taşları, hamur yoğurma tepsileri ve bira kaplarının varlığı bu geniş işliğin ne kadar iyi organize edildiğini göstermektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Metroon kazıları sırasında dikkat çekici bir biçimde çok sayıda pithos (depo kapları) ele geçmiştir. Yine Kolophon’daki duruma benzer olarak Gordion kazılarını yapanlar bu beklenmedik buluntuları tam olarak yorumlayamamışlar ve detayları göz ardı etmişlerdir. Gordion ile Kolophon arasında kurulan bir başka bağ ise sanayi alanının kuzeyinde bulunan ve depo olarak adlandırılan kare şeklindeki mekanlardır.

Bütün bunlara karşın B. Burke Gordion sarayındaki kumaş, giysi ve halı üretimi sadece bölge halkı ve ordu için gerçekleştirildiğini düşünmektedir.⁹ Ancak Frigya bölgesinden özellikle batıya yoğun bir ihracat hareketi olduğunu ve özellikle farklı desenlerle işlenmiş kıymetli kumaştan giysilerin (“Brokat”) Frigya’da üretilmiş olup ihraç edildikleri düşünülmektedir (Boehmer, 1973, s.166 vd.). Bununla bağlantılı olarak özellikle Batı Anadolu (Ephesos, Samos) ve Hellas’taki (Olympia) kutsal merkezlerde çok sayıda ele geçen Frig fibulaları örnek olarak gösterilebilir.

Tunç ve Erken Demir Çağları’nda tekstil üretimi görünüşe bakıldığında saray tarafından ayarlanırken, çoğalan ipuçlarının ışığında, bu görevin daha geç dönemlerde dini merkezler tarafından üstlenildiği görülmektedir. Mısır’daki durumdan daha önce bahsedilmişti (Janssen, 2000, s. 384; res. s. 386).

Atinalılar her dört yıl içinde Athena Parthenos kült heykeli için yeni bir Peplos dokuyorlardı. Heykelin 12 m yüksekliği göz önünde alındığında, bu işin sınırlı bir ev ortamında değil, daha büyük bir mekânda ve sıkı bir denetim altında gerçekleştirilmesi gerektiği aşikardır. Tekstil atölyesi herhalde Athena kutsal alanına yakın bir yerde konumlanmış ve olasılıkla Akropolis’te yer almış olmalıydı. Benzer bir etkinlik Olympia’daki Hera heykeli ve Amyklai’daki Apollon Hya-kinthios heykeli için yapılmıştı (Rostovtzeff, 1984, s. 166 vd.; Lipkin, 2012, s. 124). Samos Hera kutsal alanı için üretime ilişkin doğrudan bir kanıt olmamakla beraber orada büyük miktarda giysi ve kumaş muhafaza/depo edildiği yazıtlardan bilinmektedir (Ohly, 1953, s. 46 vd.). Kumaş gibi organik malzemeleri uzun süreli muhafaza etmenin mümkün olmadığı düşünüldüğünde, Samos tapınak idaresinin kumaşlarla en azında ticaret yaptıklarını ve kumaşları bir gelir kaynağı olarak kullanmış olduklarını düşünmek yanlış olmaz.

İtalya’da da birçok dini merkezde çok büyük miktarda ortaya çıkartılan ağırşaklar için araştırmacılar onları artık adak hediyesi olarak değil de üretim aleti olarak yorumlamaya başlamıştır. Sayıları yüzlere varan buluntular adak hediyesi çerçevesinin dışına çıkmaktadır (Lipkin, 2012, s. 125)¹⁰ ve Gordion’daki durumu hatırlatmaktadır. Bu kutsal alanlarda tekstil üretildiği haklı olarak düşünülmektedir (Lipkin, 2012, s. 124 vd.). Örneğin MÖ 9. ve 8. yüzyılda faaliyet gösteren

⁹ Ancak özetinde şöyle ifadeler kullanmış: “acting as both a medium of exchange and as a prestige good”. Kazı başkanı Rodney Young (1950-1974) da tekstil üretiminin evsel bir ortamda gerçekleştiğini düşünmüştü.

¹⁰ Etrüsklerde de tekstil üretimi ile kutsal alanlar arasında sıkı bir bağı olduğu buluntulardan anlaşılmaktadır: Meyers, 2013.

Güney İtalya dini alanı Francavilla Marittima'da aynı Gordion'da olduğu gibi ağırşaklar sıra halinde bulunmuştur. Paestum'daki surların dışında yer alan Santa Venera kutsal alanında da büyük miktarda ağırşak merkez evinin (oikos) etrafına saçılmış vaziyette ortaya çıkarılmıştır (Lipkin, 2012, s. 125). Söz konusu buluntular burada dokuma tezgâhlarının varlığını göstermektedir.

Çoğaltılabilecek bu örnekler Kolophon Metroon'unun bir diğer işlevinin muhtemelen bir kumaş üretim alanı olduğunu desteklemektedir. Özellikle Gordion'daki durum benzerlik göstermektedir; Kolophon'da da çok sayıda olan pithoslar, ocaklar ve hayvan kemikleri burada da tekstil üretiminde çalışanlar için gıda temin edildiğine işaretlemektedir.

Sonuç

Yukarıda sunulan kanıtların sonucunda Kolophon Metroon'unun bir devlet arşivi olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Aynı durum örneğin Atina'daki Meter Tapınağı'ndan da bilinmektedir (Miller, 1995). Üst terastaki yan yana dizili küçük mekânların muhtemelen çeşitli malzemelerin deposu veya ambarı olarak hizmet verdiğini düşünmek gerekmektedir. Benzer mekanlar Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı saraylarından da bilinmektedir. Burada da özellikle Gordion örneği ilginçtir. Ayrıca Ordu Kurul Kalesi'ndeki Kybele kutsal alanını da depo işlevine örnek olarak göstermek mümkündür. Kolophon'daki Metroon'un konumu, yani ulaşılması zor olan dik bir yamaçta ve kentin idari ve ticaret merkezine yakınlığı da muhtemelen bu seçim için bir rol oynamıştır. Metroon'un diğer bir işlevi de çok sayıda ele geçen ağırşaktan anlaşılmaktadır. Görünüşe bakılırsa Meter kutsal alanı ayrıca tekstil üretim yeri olarak da kullanılmıştır.

Bu işlevi için başka kutsal alanlardan da örnekler mevcuttur. Özellikle Mısır'daki tapınakların keten kumaşlar gibi kıymetli malların üretimini üstlendikleri orada bulunan kaynaklardan bilinmektedir. Kumaşların sadece kendi ihtiyaçları (örneğin personel, mumya bezleri gibi dini uygulamalar) ve saray için üretilip üretilmedikleri sorgulanabilir. Kolophon'da yünün yanı sıra - antik dönem İonya bölgesi koyunlarının yününün meşhur olduğu bilinmektedir (Rostovtzeff, 1984, s. 684) komşu kenti Teos'ta Miletos koyunların yününün işlendiği bilinmektedir (1984, s. 138)- pahalı ketenin de işlenip işlenmediği maalesef bilinmemektedir. Ancak o alanda gerçekleştirilen geniş çaplı üretimin muhtemelen sadece kentin ihtiyacı için değil fakat aynı zamanda bölgeler arası bir piyasa için yapıldığını düşünmek gerekmektedir. Anlaşıldığı üzere Kolophon Meter kutsal alanının kapsamlı bir ekonomik işleve sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca buluntular arasındaki çok sayıda sikke de göz önüne alındığında bu işlevlere olasılıkla bir de banka hizmetinin eklenmesi mümkündür.

Antik Kaynaklar

Diod. Sic. Diodorus Siculus (Diodorus Siculus, *Bibliotheca historica*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus Siculus, *The Library of History*. Trans. By. C.H. Oldfather et al. Vol.IV-X. London, 1952 (The Loeb Classical Library)

Hdt. Herodotos

(Herodotos, *Historiai*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotos, *The Histories*. Trans. By. A.D. Godley. Cambridge, 1920 (The Loeb Classical Library)

Thuk. Thukydides

(Thukydides, *Historiai*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Thukydides, *Historiae*. Trans. By. H.S. Jones. Oxford 1900 (1974) (Oxford Classical Texts Series)

Modern Kaynaklar

Alfaro Giner, C. (2012). Textiles from the Pre-pottery Neolithic Site of Tell Halula (Euphrates Valley, Syria). *Paléorient*, Vol. 38, No. 1/2, *Préhistoire des Textiles au Proche-Orient/ Prehistory of Textiles in the Near East*, ss. 41-54.

Agelidis, Z. (2011). Kulte und Heiligtümer in Pergamon. R. Grüssinger, V. Kästner, A. Scholl (eds.), *Pergamon. Panorama der antiken Metropole, Antikensammlung der Staatlichen Museen zu Berlin. Begleitbuch zur Ausstellung Berlin* içinde (ss. 174–183). Petersberg: Michael Imhof Verlag.

Ateş, G. (2014). Pergamon'da Doğa ve Kült: Ana Tanrıça İnancı ve Doğal Kutsal Alanlar/ Nature and Cult in Pergamon: Meter Worship and Natural Sanctuaries. F.Pirson, A. Scholl (Eds.), *Anadolu'da Hellenistik bir Başkent Pergamon/ Pergamon- A Hellenistic Capital in Anatolia* içinde (ss. 422- 438). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Baccelli, G. (2017). Prestige und Bedeutung von Textilien in West-Syrien im 2. Jahrtausend v. Chr. mit besonderer Beachtung der Textilreste aus der Königsgruft von Qatna, *Dissertation* Tübingen. <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/78312> adresinden edinilmiştir.

Bouchaud, C. ve diğerleri (2011). Cotton cultivation and textile production in the Arabian during antiquity; the evidence from Madä'in Sâlih (and Qal'at al-Bahrain (Bahrain). C. Bouchaud, M. Tengberg, P. Dal Prâ (Eds.), *Vegetation History and Archaeobotany*, Vol. 20, No. 5 içinde (ss. 405-417).

Boehmer, R.M. (1973). Phrygische Prunkgewänder des 8. Jahrhunderts v.Chr. Herkunft und Export. *AA* 1973, 2, ss. 149-172.

Bieber, M. (1973). Charakter und Unterschiede der griechischen und römischen Kleidung. *AA* ss. 425-447.

Bruns-Özgan, C. ve diğerleri (2011). Bruns-Özgan, C., Gassner, V., Muss, U. Kolophon: Neue Untersuchungen zur Topographie der Stadt, *Anatolia Antiqua XIX* (2011), ss. 199-239.

Bruns-Özgan, C. (2017). Das Heiligtum der Meter Antaia in Kolophon. M. Doyran – B. Özen-Kleine –U. Çörtük – S. Özen (Eds.), *Uluslararası "Anadolu'da Demeter ve Diğer Ana Tanrıça Kültürleri" Sempozyumu-Internationales Kolloquium, Demeterkult und Kulte anderer Muttergottheiten in Anatolien. Kaunos Kazi Evi, 25-28 Haziran 2014. Basileus* içinde (ss. 103-118). Ankara: Yayınevi. Bilgin Kültür Sanat Ltd. Şti./ Ankara Ofset

Bruns-Özgan, C. (2018). New researches in the Metroon of Kolophon. L. Vecchio (ed.) *Colofone, città della Ionia. DISPAC. Nuovi studi e ricerche. Atti del convegno internazionale di studi Università degli Studi di Salerno, 20 aprile 2017* (Baskıda).

Burke, B. (2005). Textile production at Gordion and the Phrygian economy. L. Kealhofer (Ed.), *The archaeology of Midas and the Phrygians: recent work at Gordion*, içinde (sayfa aralığı). Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology

Camp, J. (1989). *Die Agora von Athen. Kulturgeschichte der antiken Welt 41*. Mainz: Philipp von Zabern.

Holland, L. (1944). Colophon. *Hesperia* 13, 1944, ss. 91-171.

Janssen, R. (2000): Costume in New Kingdom Egypt. J.M. Sasson (Ed.), *Civilizations of Ancient Near East* (printers edition), vol. I içinde (ss. 383-394). ABD Michigan: Hendrickson Publishers' edition.

Kleiner, G. (1968). *Die Ruinen von Milet*. Berlin: Yayınevi. Walter De Gruyter.

Kravaritou, S. (2011). Synoecism and Religious Interface in Demetrias (Thessaly). *Kernos* 24, ss. 111-135.

Lipkin, S. (2012). Textile-making and religion in central Tyrrhenian Italy. T. Äikäs, S. Lipkin, A.-K. Salmi (Eds.), *Archaeology of Social Relations. Ten Case Studies by Finnish Archaeologists. Studia Humaniora Ouluensia* 12 içinde (ss. 119-132). (Oulou, Finland: University of Oulou.

Meritt, B.D. (1935). Inscriptions of Colophon. *The American Journal of Philology*, Vol. 56, No. 4, ss. 358-397.

Meyers, G. E. (2013). Women and the Production of Ceremonial Textiles: A Reevaluation of Ceramic Textile Tools in Etrusco-Italic Sanctuaries. *American Journal of Archaeology*, 2(117), ss. 247-274.

Miller, S.G. (1995). Old Metroon and Old Bouleuterion in the Classical Agora of Athens. M.H.Hansen-K.Raaflaub (Eds.), *Studies in the Ancient Greek Polis, Historia Einzelschriften* 95 içinde (ss. 133-156). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Milne, J.G. (1941). *Kolophon and its Coinage. A Study*. New York: American Numismatic Society.

Özgan, C. ve diğerleri (2012). Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları. 29. *AST 1*, ss. 263-283.

Özgan, C. ve diğerleri (2013). Kolophon Antik Kenti 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları. 30. *AST 1*, ss. 195-206.

Pirson, F. ve diğerleri (2015). Die neu entdeckten Felsheiligtümer am Osthang von Pergamon – ein innerstädtisches Kultzentrum für Meter-Kybele? K. Sporn– S. Ladstätter–M.Kerschner (eds.), *Natur – Kult – Raum. Akten des internationalen Kolloquiums Paris-Lodron-Universität Salzburg, 20.–22. Jänner 2012, Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften Band 51*, ss. 281-300. Viyana: Holzhausen Druck.

Radt, W. (1978). Kapıkaya bei Pergamon-Ein ländliches Heiligtum der Göttermutter Kybele und des Sonnengottes Mithras. *Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology* içinde (ss. 593 -603, Taf.176). Ankara: Türk Tarih KurumuYayınevi.

Reuthner, R. (2006). *Wer webte Athenes Gewänder? Die Arbeit von Frauen im antiken Griechenland*. Frankfurt-New York: Campus Verlag.

Rostovtzeff, M. (1984). *Gesellschaft und Wirtschaftsgeschichte der hellenistischen Welt*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Sams, G. K. (2000). Midas of Gordion and the Anatolian Kingdom of Phrygia. J.M. Sasson (Ed.), *Civilizations of Ancient Near East*, vol. II içinde (ss. 1147-1160) (printers edition). ABD Michigan: Yayinevi. Hendrickson Publishers' edition.

Schipporeit, S.Th. (2013). *Kulte und Heiligtümer der Demeter und Kore in Ionien. Byzas 16*. İstanbul: Ege Yayınları.

Shear, S.T. (1995). Bouleuterion, Metroon, and the Archives at Athens. M.H.Hansen-K.Raaflaub (Eds.), *Studies in the Ancient Greek Polis, Historia Einzelschriften* 95 içinde (ss. 156-190).

Sherwin-White, S.M. (1985). Ancient Archives: the Edict of Alexander to Priene, a reappraisal, *JHS* 105, ss. 69-89.

Şenyurt, S.Y., Akçay, A. (2016). Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler. *Seleucia VI. Olba Kazısı Serisi* 6., ss. 221-248.

Şenyurt, S.Y., Akçay,A. (2017). The Kurul Fortress and the Cult of Kybele as a City Protector. *Colloquium Anatolicum* 16, ss. 179-198.

Vacante, S. (2015). Colophon in the Early Hellenistic Age. *Klio* 97,2, ss. 539-602.

Vössing, K. (1996). *Der Neue Pauly* 1, madde: "Archiv". ss.1021-1025.

Wiemer, H.-U., Kah, D. (2011). Die phrygische Mutter im hellenistischen Priene: eine neue diagraphie und verwandte Texte. *Epigraphica Anatolica* 44, ss. 1–54.

Wilkinson, T.C. (2018). Cloth and Currency: On the Ritual Economic of Eurasian Textile Circulation and the Origins of Trade, Fifth to Second Millennia BC. K.Kristiansen- T. Lindkvist- J. Myrdal (Eds.), *Trade and civilisations. Economic Networks and Cultural Ties, from Prehistory to the Early Modern Era* içinde (ss. 25-55). Cambridge: Cambridge University Press.